

Azaz 42%-a a törvényhatósági bizottság tagjainak tőkés érdekeket képviselt közvetlen módon is, ha ehhez hozzávesszük a birtokosok számát, akkor 55 százalékról beszélhetünk, mint olyan vezető testületi tagról, akinek jelenléte a burzsoázia várospolitikai érdekeit képviselte.

Mint Vörös Károly említett munkájában megállapítja, ez még önmagában tekintve haladó lépés volt előre a megyék nemesi, földesuri vezetésével szemben. Nem teljes ellenében Vörös Károlyal, mégis Bárczy Istvánnak kell igazat adnunk, aki 1906-ban polgármesteri székfoglaló beszédében nyíltan kimondta: "Nem igazi népképviselő az, amikor a közel 1 milliós lakosu főváros képviselőit egy néhány száz ember által, meghatalmazások alapján leszavaztatott 20-25 ezer választó választja, s a képviselők felét nem is az összes választók közül, szabadon, hanem vagyoni cenzus alapján - virilisták közül kell választani."

A haladó polgári rétegek és a liberális városvezetés összehangolt fellépése 1907-ben - más dátumokat is hozhatnánk fel példának - a belügyminisztert arra készteti, hogy bejelentse: a fővárosi virilizmus eltörlése mellett van, amely mint tudjuk, csak 1920-ban következett be.

A törvényhatósági bizottság összetétele a virilizmus fennállása idején körvonalai-ban hasonult az 1873-ban kialakult összetételhez, mégis igen jelentős változásokon is átment.

Néhány kiemelt adat: az országos méretű tökekoncentrációt mintegy tükrözte, hogy a bizottság összetételében csökkent a kis és középipar képvisellete, 12,8 százalékról 5 százalékra, ugyanígy a kereskedelem középrétegeinél is 17,4 százalékról 13,9 százalékra, - viszont nőtt a nagyipar és a bankok képvisellete önmagukhoz viszonyítva átlagosan 50 százalékkal.

Már ebben a korszakban jelentkezik egy új probléma, a jogászok és tisztviselők igen magas aránya, ami 1915-ben elérte a 40%-ot. S ennek a folyamata a Tanácsköztársaság rövid időszakától eltekintve 1945-ig megállíthatatlanul haladt előre.

1920-ban a közigazgatási bizottságban az ügyvédek és tisztviselők az összes tagok 52 százalékát, 1930-ban már 65 százalékát tették ki. Ez csak igen kis részben jelenti azt, amivel a kortársak igyekeztek e jelenséget magyarázni; a közigazgatási gyakorlat szükségessége. Sokkal inkább a társadalmi bázis beszűkülését jelzik a számok, s azt, hogy a rendszer tényleges társadalmi bázisának, a keresztény középrétegeknek igyekeztek teret engedni, illetve erőszakos módon is ezt biztosítani.

Jellemző apró adalék, hogy az ugynevezett keresztény középrétegek, gyakorlatilag a hivatalnokok előretörése időszakában, a korábban igen jelentős pedagógus képviselőt 1 százalék körülire zuhant vissza. 1919 után az ellenforradalmi rendszer lényegéből következően önkormányzatról nem beszélhetünk sem jogilag, sem politikai tartalmát illetően. A Horthy-korszak törvényeinek célja nem a helyi önkormányzat léte volt, hanem az, hogy politikai rendszerüket az önkormányzat formájának a fenntartásával biztosítsák.

Tarjányi Sándor már említett összeállítás a fővárosi törvényekről ezt a folyamatot gazdagon illusztrálja. A kapitalista városigazgatás szervezésének problémái gyökereiben tárják elénk a szavakban megfogalmazott jogrendszer és a tényleges érvényesülő joggyakorlat helyenként súlyos ellentmondásait. Ezek a kapitalista városvezetés egész korszakán végigvonuló ellentmondások azonban nem azonos súlyúak, és mint L. Nagy Zsuzsa előadásában erről szó volt, a fasizmus felülkerekedésével, a nyilas városvezetés a már évek során illuzórikussá is vált autonómiát, függesztette.

A társadalmi érdekküzdelmek fokozatosabban háttérbe szorult küzdőterét most már a diktatura nyílt uralma foglalta el.

Tófik ISZLÁMOV (Szovjetunió):

Ugy vélem, hogy nem a konkrét történelmi anyag, a kötetekre menő tények és adatok felsorakoztatása a feladatunk, vagy nem csak az a feladatunk. Célszerűbbnek látszik a periodizációs kérdésekre kitérni és olyan összefüggésekre koncentrálni a figyelmünket, melyeknek kutatása két szempontból is lényeges: mind Budapest munkásmozgalmá, mind a magyarországi szocialista munkásmozgalom elmélyült feltárása érdekében.

Mint ismeretes minden nagyvárosnak, vagy fővárosnak a története nagyjából egybeesik a megfelelő ország vagy nép történetével. Azonosak a törvényszerűségek; gondolok itt elsősorban a történelmi, társadalmi, gazdasági formációkra. Azonosak, de nem mindenben. A nagy törvényszerűségek keretein belül a város fejlődésének olyan sajátosságai is vannak, amelyeknek pontosabb leírása, körülrajzolása a kutatómunka egyik feladata lehet. Ezzel szoros kapcsolatban áll egy másik kérdés, a periodizáció kérdése.

A XVIII. század vége és a XIX. század első fele mind Pest-Buda, mind Magyarország történetében egyértelműen a feudalizmus és kapitalizmus közötti átmeneti szakasz, vagy újonnan divatba jött terminológia szerint a magyarországi tőkés fejlődés megalapozási szakasza. Itt nincs vita. Ez a periodizáció helyesen tükrözi a három városrész és az ország életében 1790-1848 közötti végbement változások leglényegesebb tendenciáit. De a város története szempontjából nézve más momentumokat is számításba kell vennünk.

Ezek közül csak egyet emelnék ki. Vajon mikor válik Pest-Buda Magyarország fővárosává? 1790-ben, 1825-ben vagy 1848 március 15-én, vagy pedig 1849 június 24-én, amikor a felelős minisztérium hivatalosan kihirdette Pest, Buda és Óbuda egyesítését? Ha e periódus fejleményeit kissé közelebről szemügyre vesszük, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Pest-Buda tényleges fővárossá válásának időpontját aligha lehet egy pontosan meghatározott dátumhoz kötni. Szeretném hangsúlyozni, hogy ami a processzus kezdetét illeti, ez nem azonos az általános periodizáció kezdetével. Mindenesetre a határok nem az 1790 és XIX. század huszas éve közötti időszakban keresendő.

Véleményem szerint Pest-Budának az ország központjává válása a szűkebb értelemben vett reformkorszakkal kezdődik. Éppen akkor válik igazán ez a viszonylag kis város az ország valódi gazdasági, társadalmi, kulturális és szellemi központjává.

A XIX. század második negyedében, pontosabban a harmincas és negyvenes években az ipar az udvar diszkriminációs intézkedései ellenére is - főképpen vám és kereskedelmi politika terén - mindinkább kiszorítja a céheket, Pesten már a gazdasági élet uralkodó tényezőjévé vált. Az ez idő alatt Pesten felépült téglagyárak, cukorfinomító, hengermalom, gyufa, gyertya, festék, szappangyár, valamint a budai Ganz vasöntőde, az óbudai hajógyár a jövő nagyipari központ jellegét máris jelezték. Párhuzamosan a termelőerők megyorsult fejlődésével megindultak olyan demográfiai szociális folyamatok, amelyek a társadalmi viszonyok gyökeres átalakulásának nyitottak utat.

A három városrész szellem látható növekedése nemcsak mennyiségi, kvantitatív változásokat hozott magával, hanem jelentős minőségi, kvalitatív változásokat is. A XIX. század derekán Pest-Buda az ország legnagyobb városává fejlődött. Pesten már 120 ezer ember lakott, Buda és Óbuda lakóinak száma megközelítette a 60 ezret. Megváltozott e három város társadalmi és nemzetiségi szerkezete. A lakosságon belül jelentős szerepet jutottak olyan társadalmi rétegek, amelyek a tőkés termelési módszerrel közvetlen kapcsolatban álltak, azoknak közvetlen produktumai voltak. A kereskedőkből, iparosokból, vállalkozókból, nagybirtokosokból kialakult tőkés elem mellett létrejött a főleg inasokból, mesterlegényekből és elszegényedett parasztokból álló ipari munkásság magja.

Nem kevésbé jelentősek voltak a lakosság nemzetiségi összetételében végbement változások is. A magyar nyelv használata mind jobban elterjedt éppen ebben az időben. Néhány évtizeddel később a volt német ajkú lakók mellett megnövekedett a nemzetiségi területről jött lakosság száma is. A harmincas, negyvenes években megindult folyamat 1848-49-ben tetőződött be. Az újonnan kapitalizálódott Pestnek sikerült nemcsak gazdasági téren, hanem társadalmi és politikai téren is frontáttörést elérnie. Magyarország politikai élete megszűnt idegenben tartott rendi országgyűléseknek és nemesi vármegyéknek kizárólagos monopolizált színhelye lenni.

Igy a 48-as forradalom hivatalos aktusa előtt Pest-Buda Magyarország tényleges fővárosa lett. Ezt a jogot a város maga kiharcolta, kiverekedte magának az abszolutizmus és feudalizmus elleni évtizedekig tartó küzdelmek révén. Innen indult a forradalom és szabadságharc, megrázkódtatván nemcsak Magyarországot, reálisan veszélyeztetve a közép- és kelet európai összes feudális, abszolutisztikus rendszereket. Március 15-én a Petőfi, Vasvári és a fiatal Magyarország más képviselői köré csoportosuló Pest népe a döntő pillanatban magához ragadva a kezdeményezést, a döntési jogok politikai szférájában habozás nélkül átvette a pozsonyi rendektől a nemzeti ügyek vezetését.

1848 szeptemberében a pesti tömegek meghiusítva a bécsi reakció első ellenforradalmi akcióit, a felelős kormány politikáját döntő módon befolyásolva újra és újra a nép történelmi szerepéről, történelemformáló képességéről tanuskodtak. A forradalom és sza-

badságharc bukását követő Bach-korszak idején történt megtorpanás után a 60-as években Pest népe megújult erővel újra a politikai porondra lépett. Az akkori utcai tüntetőknek, ahogy 48-ban, most is számottevő részét a munkások alkották, de még mindig alárendelt szerepet játszottak.

Ezzel le is zárul a pesti munkásság, pontosabban talán előproletariátus megmozdulásainak szakasza, amely természetesen a munkásmozgalom előtörténetét is képezi. Az igazi munkásmozgalom a szocialista munkásmozgalom Magyarországon - mint ismeretes - 1868-ban kezdődik, ami az 1867-es átalakulás egyik következménye. Ugyanakkor ez a dátum, 1867, nem kevésbé fontos mérföldkő Budapest fejlődése szempontjából sem. Akkor lett a város Magyarország fő- és székvárosa, de az egyesítés, Budapest hivatalos kikiáltása csak hat év múlva történik. Ez azt jelenti, hogy a második korszak várostörténeti periodizációja sem problémamentes, más szóval felmerülhet az a kérdés, melyik dátum: 1867 vagy 1873 meghatározó Budapest történetében.

Talán nem lesz túlzás az állítani, hogy az egyesült város szerepe a kibontakozó munkásmozgalomban még nagyobb, mint a gazdaság, művelődés, kultúra stb. fejlesztésében. És ez a szerep idővel a nagyipari munkásság kialakulásával, a szocialista szervezetek létrejöttével rohamosan növekszik. Különösen elemi erővel nyilvánul meg a budapesti munkásmozgalomnak ez a sajátossága a tömeges munkáspárt megszületése óta a századfordulón

A magyar progresszióknak a reakcióval vívott nagy összecsapásai idején Budapest már nemcsak a magyar, hanem az egész magyarországi szocialista munkásmozgalomnak vitathatatlanul feje, annak szíve és motorja egyben. Egyetlen főváros sem gyakorolt olyan nagyméretű, mélyreható befolyást az ország sorsára, mint Budapest.

Ránki elvtárs előadásában igen találó megjegyzéseket tett Budapest és az ország viszonyáról, a városnak az ország ipari, gazdasági fellendülésében játszott domináló, meghatározó szerepéről, s arról, hogy ezt a viszonyt nem érdekellentét, hanem érdekközösség jellemezte. Ezekhez a figyelemreméltó, elvileg helyes gondolatokhoz csak annyi fűzhető hozzá, ha dialektikusan próbáljuk megfogalmazni a problémát, hogy ez az érdekközösség konkrét esetben nem zárja ki az érdekellentétet. Különösen akkor, ha egy kapitalista nagyváros és egy jóval elmaradottabb, a fejlődésében félféudális maradványokkal erősen meggátolt ország kölcsönviszonyáról van szó.

Visszatérve Budapest munkásmozgalmi szerepéhez, azt szerintem csak Párizsével lehet összehasonlítani, mert - mint ismeretes - Angliának Londonon kívül volt Manchester-e és Birmingham-e. Oroszországnak Péterváron kívül Moszkvája és néhány igen erős ipari és munkásmozgalmi központja. A magyarországi soknemzetiségű munkásmozgalomnak a proletár nemzetköziség, internacionalizmus elveiért lelkesedő élharcosai Budapesten kaptak buzditást, ösztönzést a harcokra. Így született meg a világ második munkáshatalma, negyedszázad múlva pedig az osztálytudatos munkásság visszaszerezte Budapestnek - ezuttal véglegesen - a progresszió uttörő hivatását. A szocialista munkásmozgalom tradícióit féltve őrző Budapest a szocialista Magyarország fővárosa lett.

SZABÓ Ágnes:

Amint arra előadásában Nagy Zsuzsa rámutatott, Budapest történetében nemcsak a községi politika, a várospolitikai sűrűsödik össze, székesfővárosunk története az ország köztörténetének gerincét alkotja. A két világháború között az ország területének, majd iparának strukturális változásai Budapesten Magyarország legfontosabb ipari centrumává tették és egyben a munkásmozgalom fellegvívójává. A Tanácsköztársaság megdöntését követő ellenforradalmi rendszerben mindkét munkáspártnak, a legálisan szerveződő Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak, de az illegálisan szerveződő Kommunisták Magyarországi Pártjának is Budapest jelentette a mozgalmi munkában a bázist. Az ellenforradalmi időszakban mind a két munkáspárt elsősorban fővárosi párt volt.

A szociáldemokrata párt augusztus 24-én, a proletárdiktatúrát követő első konferenciáján Budapesten, többségében budapesti küldöttek jelenlétében bontott ismét zászlót. Az elkövetkezendő esztendőben a főváros maradt a szociáldemokrata mozgalom tevékenységének legjelentősebb színhelye. Ha a belügyminiszter időnként megvonta is a Népszava kolportázs jogát, ha időnként a főkapitány betiltotta is a fővárosi szociáldemokrata össze-